ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ
МИНИСТРЛИГИ

Әжинияз атындағы
Нөкис мәмлекетлик
педагогикалық институты

ӘЖИНИЯЗ АТЫНДАҒЫ
НӨКИС МӘМЛЕКЕТЛИК
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ
ҚАРАҚАЛПАҚ ӘДЕБИЯТЫ
КАФЕДРАСЫ

«ТҮРКИЙ ХАЛЫҚЛАРЫ ФОЛЬКЛОРЫ ҲӘМ ӘДЕБИЯТЫ ТАРИЙХЫ ИЗЕРТЛЕНИЎИНИҢ ӘҲМИЙЕТЛИ МӘСЕЛЕЛЕРИ»

АТАМАСЫНДАҒЫ ONLINE ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИЛИМИЙ-ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ

МАТЕРИАЛЛАРЫ

27-28-may
2020-jıl

УДК 821.51
ББК 82.3 (5узб) 5кк
Т-88

«Туркий халықлар фольклоры ҳәм әдебияты тарийхы изертлеўиниң әҳмийетли мәселелери» атамасындағы халықаралық көлемде online илимий-теориялық конференция МАТЕРИАЛЛАРЫ. Нөкис: НМПИ баспасы, 2020. -442 бет

«Туркий халықлар фольклоры ҳәм әдебияты тарийхы изертлеўиниң әҳмийетли мәселелери» атамасындагы халықаралық көлемде online илимий-теориялық конференция материалларына Туркия, Россия, Татарстан, Башқортостан, Қазақстан ҳәм Өзбекстан мамлекетлерниң жоқары хәм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, Илим изертлеў институтларының үлкен илимий хызметкерлери, магистрантлар, студентлер хәм улыўма билим бериў мектеплери баслауыш тәлим муғаллимлери хәм методика пәнин оқытыўдың актуаль мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Жуўаплы илимий редактор: Алламбергенов К. ф.и.д., проф
Бекбергенова М. ф. и. к., доц.

Редколлегия ағзалары: Курамбаев К. ф.и.д., проф.
Ибрагимов Ю. ф.и.д., проф.
Рақымжан Тұрысбек. ф.и.д., проф.(Қазақстан)
Мингазова Л.И. ф.и.д., проф.(Татарстан)
Валиева М.Р. ф. и. к.(Башқортостан)
Каюмова Г.Ф. ф. и. к., доц. (Татарстан)
Бекбергенова М. ф. и. к., доц.
Давлетов Б. ф. и. к., доц.
Алланазаров Е. ф. и. к.
Пирниязова А. ф. и. к., доц.
Ташанов К. ф. и. к., доц.
Юлдашева Ш. ф. и. к., доц.
Матякубов С. ф. и. к., доц.
Куттымуратова Ы. (PhD)
Торткүлбаева Т. (PhD)
Сапаева Ф. (PhD)
Мәмбетов Қ. (PhD)

Баспаға таярлаған: Бекбергенова М. ф.и.к., доц.
Жаксылыкова А.

Топлам Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтының Илимий-оқыў-методикалық Кецеси (2020-жыл, 20-апрель 9-санлы баянлама) қарары менен баспадан шығарыуға усыныс етилди.

Конференция материалларының мазмуны хәм дурыслығына хәр бир автор хәм илимий басшы жуўапкер, шөлкемлестириушилер мағлыуматлардың дурыслығына жуўап бермейди.

III СЕКЦИЯ
ТИЛ БИЛИМИ

O‘ZBEK TILI TA’LIMIDA LOTIN YOZUVLI O‘ZBEK ALIFBOSI BILAN BOG‘LIQ MUAMMOLAR: TURKIYA MISOLIDA TAHLIL VA TAKLIFLAR

Raile KASHGARİ

Filologiya fanlari doktori, dotsent, İstambul universiteti adabiyot fakulteti hazirgi turkiy tillar va adabiyotlari bo‘lim. İstambul, Turkiya

Annotatsiya. *Istambul Universiteti Adabiyot Fakulteti Hozirgi Turk Tillari va Adabiyotlari Bo‘limidagi o‘zbek tili ta’limi olib borilmoqda. Lotin yozuvli o‘zbek alifbosida o‘qish asnosida ham ba’zi xatolar ko‘zga tashlanmoqda. Bu xatolar bir harfning ikki tovushni ifodalashi va ikki harfning bir tovushni ifodalashi jarayonida sodir bo‘lgan.*

Mazkur maqolada o‘zbek tili ta’limida lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi bilan bog‘liq muammolar haqida so‘z yuritiladi. Ko‘zlangan maqsad ana shu muammoni muhokamaga olib chiqish, masalaning yechimiga doir takliflarni ilgari surish va muammoni hal etishga hissa qo‘shishdir. Maqolada ta’lim tajribasi metodi tadbiq etilgan.

Kalit So‘zlar*: o‘zbek tili, lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi, muammo*

Özbek Latin Alfabesinin Özbekçe Eğitim Öğretimdeki Zorlukları: Türkiye Örneği Üzerine Tespitler ve Öneriler

Öz.*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde Özbek dili öğretilmektedir. Eğitim öğretim sürecinde Özbek-Latin alfabesinin, Özbek dili eğitiminde bazı zorlukları oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu zorluklar, bir harf ile iki sesi ifade etme ve bir sesi çift harf ile ifade etme durumunda ortaya çıkmaktadır.*

Çalışmanın kapsamı, Özbek dilinin Türkiye’de öğretilmesinde Özbek-Latin alfabesinin getirdiği zorluklar ve çözüm önerileridir. Çalışmada, öğretim deneyi yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın amacı, problemi tartışmaya açmak, problemin çözümüne yönelik önerileri paylaşmak ve çözümün gerçekleşmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar sözcükler*: Özbek Dili, Özbek-Latin alfabesi, problem*

Difficulties of Uzbek Latin Alphabet in Uzbek Education Analyses and Suggestions on Example of Turkey

Abstract.*Uzbek language is lectured in Istanbul University, Faculty of Literature, Department of Modern Turkish Dialect and Literature. It has been detected that Uzbek-Latin alphabet poses some difficulties in lecturing Uzbek language in process of education. Those difficulties arise in cases where two vocals are represented by one letter and a vocal is represented by two vocals.*

The scope of the study is difficulties arising from lecturing Uzbek language in Turkey and suggestion of solutions. Education test method is applied in the study. The purpose of the study is to open the problem for discussion, sharing suggestions for the solution of the problem and to contribute to the realization and deveopment of the solution.

Keywords: *Uzbek language, Uzbek-Latin alphabet, problem*

Проблемы преподавания узбекского языка при использовании узбекской латиницы: Выводы и рекомендации, сделанные на примере Турции

Аннотация. *Узбекский язык преподается на кафедре Наречий и Литературы Современных Тюркоязычных Народов на Литературном Факультете Стамбульского Университета. В процессе обучения было установлено, что латинский узбекский алфавит создает некоторые трудности в преподавании узбекского языка. Трудности возникают, когда необходимо выразить два звука одной буквой или один звук двумя буквами.*

Исследование охватывает проблемы, возникающие вследствие использования узбекского латинского алфавита в процессе преподавания узбекского языка в Турции и рекомендации по их решению. В работе применялся метод учебного эксперимента. Цель исследования состоит в том, чтобы вынести эту проблему на обсуждение, поделиться предложениями по ее решению и внести вклад в реализацию и развитие этого решения.

ключевые слова: *узбекский язык, узбекско-латинский алфавит, проблема*

Kirish

Turkiya tashqarisidagi turkiy xalqlarning tili siyosiy jihatdan qaralganda mustaqil davlatning mustaqil tili sifatida izohlansa ham, ilmiy jihatdan ildizlari bir, geografik joylashuv va tarixiy jarayonlar sababli yuzaga kelgan fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari bilan o‘zaro farq qiladigan umumiy turk tilining alohida tarmoqlari, eski turk tilining lahjalaridir. 20-asrdan avvalgi davrlarda qo‘llanilgan lahjalar (Qoraxoniylar turkchasi, Oltin O‘rda turkchasi, Usmoniy turkchasi, Chig‘atoy turkchasi kabi) tarixiy turk lahjalari deb nomlanadi. 20-asrdan keyin esa Hozirgi turk lahjalari deb yuritilgan ba’zi tillar etnik nomi yoki geografik o‘rniga ko‘ra nomlana boshlandi. Masalan, o‘zbek turkchasi, qozoq turkchasi, uyg‘ur turkchasi, ozarbayjon turkchasi, Turkiya turkchasi.

Turkiya tashqarisidagi turkiy xalqlarning tili Turkiya ilmiy muhitida turk tilining Turkiya turkchasi kabi bir tarmog‘i sifatida qabul qilinganligi bois o‘zbek tiliga xorijiy til sifatida qaralmaydi. Shuning uchun ham Turkiya oliy o‘quv yurtlarida o‘zbek tili va adabiyoti, qozoq tili va adabiyoti, uyg‘ur tili va adabiyoti nomli bo‘limlar yo‘q. Turkiyadan boshqa joylardagi turkiy xalqlarning tili va adabiyoti Hozirgi turk lahjalari va adabiyotlari nomli bo‘limlarda o‘qitilmoqda.

O‘zbek tili Hozirgi Turk Lahjalari va Adabiyotlari bo‘limlarida qozoq tili, qirg‘iz tili, uyg‘ur tili, tuva tili kabi lahjalar bilan birga o‘qitilmoqda. Hozirgi Turk Lahjalari va Adabiyotlari bo‘limi bo‘lmagan universitetlarda esa turk tili va adabiyoti bo‘limida eski turk tili, yangi turk tili, eski turk adabiyoti, yangi turk

adabiyoti, turk xalq adabiyoti kabi ixtisoslik yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan Hozirgi turk lahjalari va adabiyotlari yo‘nalishida o‘zbek tili o‘rgatib kelinmoqda. Hozirgi turkiy tillar va adabiyotlar yo‘nalishi bo‘lmagan oliy o‘quv yurtlarida turk tili va adabiyoti bo‘limining qaysidir yo‘nalishida kam bo‘lsa ham hozirgi turkiy tillar va adabiyotlariga doir darslar olib borilmoqda. Bunday universitetlarda o‘zbek tili darslari o‘qituvchi kadrlarning qiziqishlari va bilim darajalari doirasida tashkil etilishi mumkin.

O‘zbek tilini o‘rganuvchi talabalar litseylarni tamomlab, markaziy tizimga asoslangan universitet imtihonlarida ma’lum bir natijaga erishgan yoshlardir. Talabalarning ko‘pchiligi 18-20 yosh. Ularning orasida bir universitetni tamomlab, ikkinchi universitetda ta’lim olayotgan talabalar hamda 30-40 yoshida oliy ta’limga kelgan kishilarni ham uchratish mumkin. Bundan tashqari, kam bo‘lsa ham xorijlik talabalar ham bor. O‘zbek tilini o‘rganayotgan talabalarning 98 foizini Turkiya turklari tashkil qiladi desak yolg‘on bo‘lmaydi.

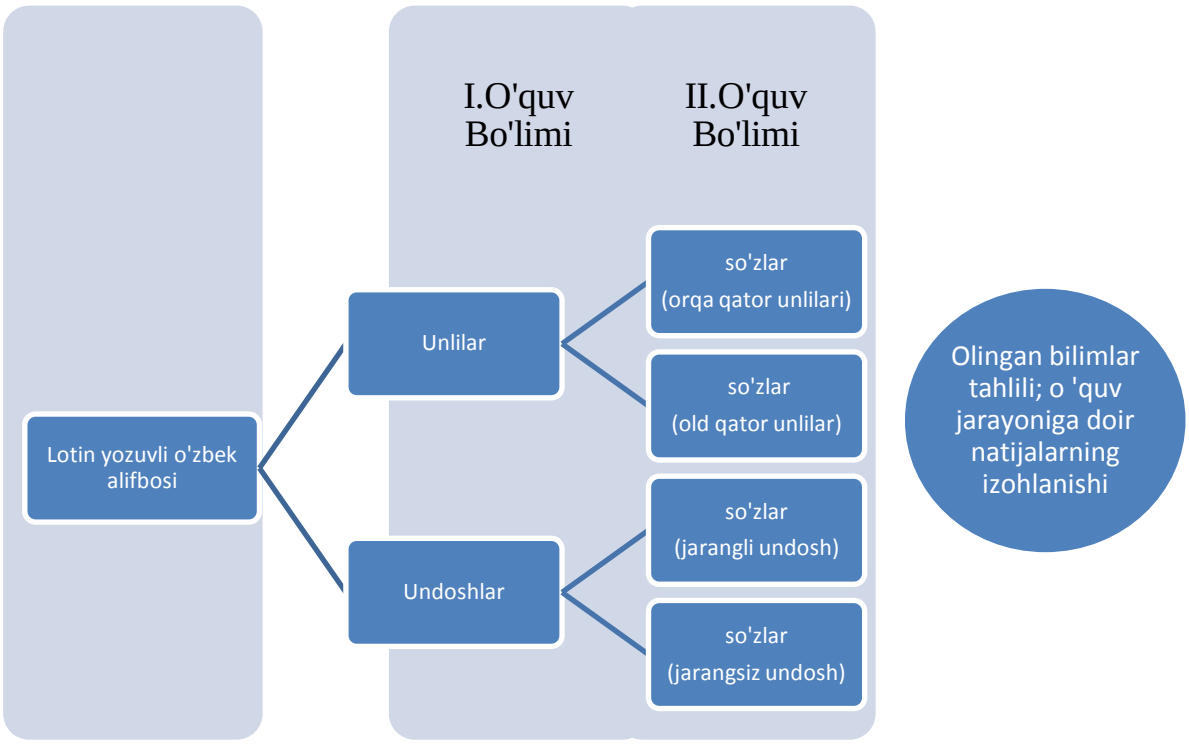
Istambul Universiteti Adabiyot Fakulteti Hozirgi Turk Tillari va Adabiyotlari Bo‘limidagi o‘zbek tili ta’limi jarayoni misolida aytishimiz mumkinki, talabalar ham kirill, ham lotin yozuvlarini o‘rganmoqdalar. Kiril yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosidagi ba’zi harflar tatar turkchasi, qozoq turkchasi kabi turkiy xalqlarning alifbosidan farqlanishi sababli turli lahjalarga oid matnlarni o‘qishda chalkashliklarga sabab bo‘ladi. Lotin yozuvli o‘zbek alifbosida o‘qish asnosida ham ba’zi xatolar ko‘zga tashlanmoqda.

Mazkur maqolada o‘zbek tili ta’limida lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi bilan bog‘liq muammolar haqida so‘z yuritiladi. Ko‘zlangan maqsad ana shu muammoni muhokamaga olib chiqish, masalaning yechimiga doir takliflarni ilgari surish va muammoni hal etishga hissa qo‘shishdir.

Maqolada Istambul Universiteti Adabiyot Fakulteti Hozirgi Turk Tillari va Adabiyotlari Bo‘limi misolida butun Turkiyadagi o‘zbek tili ta’limiga oid muammolar tahlil etiladi. Chunki boshqa tadqiqotchilar ham ushbu masala bo'yicha o'z fikrlarini o'rtoqlashdilar (Tekin 2008: 604-616). Ta’lim tajribasi metodi tadbiq etilgan mazkur maqola Turkiyada o‘zbek tili ta’limi yo‘nalishida lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi bilan bog‘liq muammolar va ularning yechimiga doir takliflarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbek tilini o‘qitishda ta’lim tajribasi. Ta’lim tajribasi metodi aslida tadqiqotchilar tomonidan talabalarning matematik bilimlarini o‘quv jarayonida qanday o‘zgarib borishini kuzatish uchun amalga oshiriladigan tadqiqot sifatida izohlanadi (Czarnocha & Maj 2008: 48). Maqolada bu metod yordamida til ta’limida alifboning o‘rgatilishi va bu bilimlarga asoslanib so‘zlarni o‘qish jarayoniga o‘tish, o‘qish jarayonida yangi ma’lumotlarga ega bo‘lgach, yangi so‘zlarni o‘qishda alifbodagi harflarning o‘zgarishi haqida so‘z yuritiladi.

Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini o‘rgatishda ta’lim tajribasini o‘tkazish uchun quyidagi sxema asosida ish yuritildi. O‘qitishning har bir bo‘limida oldingi bo‘limda egallangan bilimlar tahlil qilingan, o‘rganish jarayoni bilan bog‘liq xulosalar chiqarilgan va tajriba natijalariga doir taxminlar ilgari surilgan.

1-rasm. Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosining o‘rgatilishiga doir ta’lim tajribasining tarkibiy bo‘limlari (teaching episodes)

Ta’lim tajribasini o‘tkazishdan avval qatnashuvchi talabalarga alifbo haqida nazariy ma’lumot berildi. 1- o‘quv bo‘limida unli va undosh harflar alohida ko‘rib chiqildi, harflar bildirgan tovushlar, Turkiya turkchasidagi qaysi harflarga mos kelishi haqida batafsil ma’lumot berildi. Bundan tashqari, kirill yozuvini ham bilganliklari uchun lotin yozuvli o‘zbek alifbosining tovushlari bilan qiyoslandi. Bu bosqichda talabalarning kirill va lotin yozuvli alifbolar haqidagi bilimlari tekshirildi va har ikki alifboning tovushlarni ifodalashdagi o‘xshash va farqli jihatlariga oid tajribalar o‘tkazildi. O‘rganish jarayoniga doir hech qanday kamchiliklar aniqlanmadi. Shundan so‘ng 2- bo‘limga oid taxminlar aniqlandi, talabalar o‘rgangan lahjalaridagi mushtarak so‘zlarni avvaldan tanish bo‘lgan alifbo va tovushlariga qarab, to‘g‘ri o‘qib to‘g‘ri tushuna oladilar deb, taxmin qilindi.

2- bo‘limga o‘tilganida namuna sifatida keltirilgan so‘zning morfologik tuzilishiga izoh berildi. *(masalan : o‘qi-sa-ngiz-lar).* Talabalar so‘z shakli haqida to‘liq ma’lumot olganlaridan so‘ng ulardan so‘zni o‘qishlari talab etildi. Mana shu bosqichda harflarni to‘g‘ri o‘qiy olmaslik muammosi kuzatildi. Bu holat tahlil qilinganda to‘g‘ri o‘qiy olmaslik muammosi barcha so‘zlarga tegishli emasligi aniqlandi. Talabalar nazariy bilimlarini amalda qo‘llash jarayonida ba’zi so‘zlarni xato o‘qiganliklari ma’lum bo‘ldi. Bu yerda sotsiyokulturologik omil asosiy rol o‘ynagan deyish mumkin. Sotsiyokulturologik nazariyaga ko‘ra insonning aqliy rivoji atrof-muhitga moslashish jarayoni sifatida baholanadi. Shu nuqtai nazardan qaraladigan bo‘lsa, talabalar o‘zbek tili muhitida bo‘lmaganliklari uchun so‘zlarni o‘qishda Turkiya turkchasi muhitiga moslashtirishga harakat qiladilar. Talaba

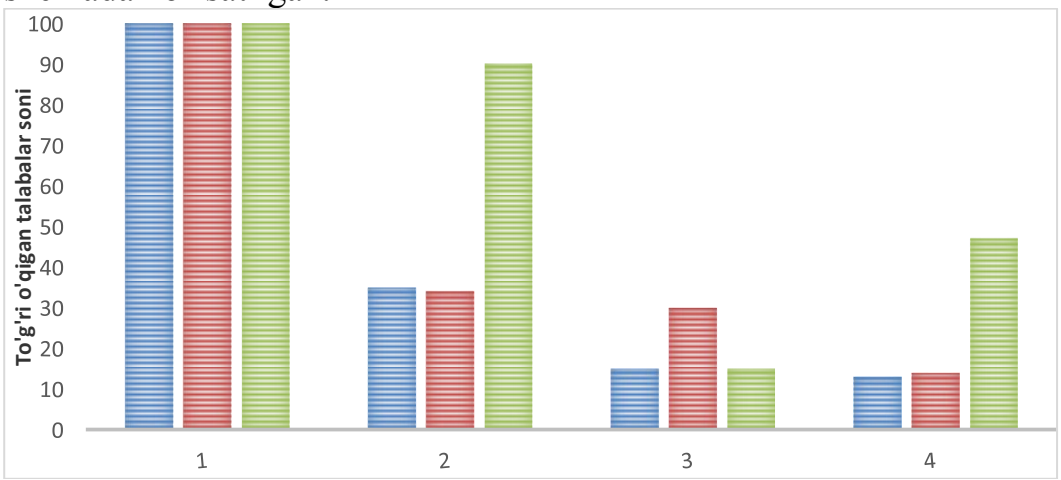
tomonidan avvaldan o‘zlashtirilgan alifbo va tovushlarga oid ma’lumotlar so‘zning tarkibida uchraganda sotsiyokulturologik muhitga mos ravishda o‘zgargan.

Lotin yozuvli alifboni o‘qitish bilan bog‘liq tajribada 3 yil mobaynida turli guruhlardagi 100 talaba qatnashdi. Talabalarning o‘qishlarini tekshirish uchun 2-rasmda keltirilgan so‘zlar berildi.

Tur	Lotin yozuvli alifbodagi so‘zlar		
1	Bu	Til	Vaqt
2	Aka	Oylar	Ich
3	Un	ICH	bo‘l-
4	o‘qisangiz	Javob	shoshil-

2-rasm. Ta’lim tajribasida tekshirish uchun tanlangan so‘zlar.

Kalit so‘zlarni tanlash asnosida birinchi tur alifbo jihatidan Turkiya turkchasiga to‘liq mos keladigan, tovush jihatidan farq qilmaydigan so‘zlardan tashkil qilingan. Talabalar birinchi turdagi so‘zlarning barchasini to‘g‘ri o‘qishgan. Ya’ni 1- tur so‘zlarning tajriba natijalari taxmin qilingan darajada bo‘lgan. Boshqa turlardagi so‘zlar tovush xususiyati alifbodagi harflardan farqli bo‘lgan so‘zlardan tashkil topgan. Tajribada eng ko‘pi bilan 90 eng kami 50 talaba tomonidan so‘zlarning to‘g‘ri o‘qilishi kutilgan edi. Ammo tajriba yakunida bu taxminning noto‘g‘ri ekanligi ma’lum bo‘ldi. To‘rt turdagi so‘zlarning to‘g‘ri o‘qilishiga doir tajriba 3-sxemada ko‘rsatilgan.

3-rasm. So‘zlarning to‘g‘ri o‘qilish holatlarini ko‘rsatuvchi grafik

Bu grafik ma’lum bir so‘zlarni to‘g‘ri o‘qigan talaba sonini ko‘rsatish bilan birga lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosining o‘zbekcha o‘rganish jarayonida yuzaga keltirgan qiyinchiliklarni ham yaqqol ko‘rsata olganligi bilan juda muhimdir. Chunki talaba lotin yozuvli o‘zbek alifbosini o‘rgangandan so‘ng fonetika bo‘limida qaysi tovushlarni so‘zlar tarkibida qanday o‘zgarishi mumkinligi va harflarning tovush xususiyatlari haqida ma’lumotga ega bo‘lgan. Lekin *un* kabi Turkiya turkchasi bilan bir xil ma’noga ega so‘z atigi 15 kishi tomonidan to‘g ri o‘qilgan. *İch*

so‘zini 99 kishi to‘g‘ri o‘qigan bo‘lsa, *ICH* so‘zini 30 kishi to‘g‘ri o‘qiy olgan. *Shoshil-* so‘zidagi undoshlarning esa barcha talabalar tomonidan to‘g‘ri o‘qilishi kutilgan bo‘lsa ham 33 kishi bu so‘zni *shos-hil* shaklida o‘qidi. Tajribada kutilgan natijaga erisha olmaganimiz lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosining til o‘qitish jarayonida qanchalik qiyinchilik tug‘dirayotganini ko‘rsatadi.

Bu grafikda ko‘rinib turganidek, yozilishi Turkiya turkchasi bilan bir xil bo‘lgan so‘zlarni o‘qishda hech kim xatoga yo‘l qo‘ymagan. Bir tovush harf birikmasi bilan ifodalangan so‘zlarga doir tajriba natijalari kutilgan natijalardan ancha farq qiladi. Sotsiokulturologik farqlarni bartaraf etuvchi ma’lumotlar ilk bosqichda va 1- o‘quv bo‘limida yetkazilganligini inobatga olsak, xatoliklarning sababi alifboning chalkashtiruvchi omili deyish mumkin.

Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosida noto‘g‘ri o‘qish holatlarining eng ko‘p qaysi harflar bilan bog‘liq ekanligi quyida unli va undosh harflar misolida batafsil ko‘rib chiqiladi.

2. Til o‘rganishda unli tovushlarni ifodalovchi harflar bilan bog‘liq qiyinchiliklar

A a harfi

Bu harf keng, lablanmagan, orqa qator /a/ tovushini ifodalaganida talabalar uchun qiyinchilik tug‘dirmaydi. Masalan, birinchi turdagi *vaqt* so‘zini 100 talabaning barchasi to‘g‘ri o‘qiy olgan. Ammo yarim ochiq, lablanmagan, old qator unlisi ifodalangan *aka* so‘zini faqat 35 kishi to‘g‘ri o‘qiy olgan.

Turkiyadagi adabiyotlarda bu tovushning transkripsiyasi a va ä shaklida beriladi. Xalqaro Fonetik Alifbo (*International Phonetic Alphabet*, **IPA**) tizimiga ko‘ra /a/ (a) va / ɛ / (ä) bo‘lgan tovushlar, lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosida birgina Aa harfi bilan ifodalanadi. Alifboda bu tovushlar farqlanmaganligi uchun talaba harfni qanday o‘qilishi haqida ma’lumotga ega bo‘lishiga qaramay, alohida so‘zlarni o‘qishda tovushni farqlay olmaydi va xatolikka yo‘l qo‘yadi.

Bu holat esa Onado‘li turklarining o‘zbekcha so‘zlarni xuddi xorijiy tilda o‘qigandek talaffuz qilishlariga sabab bo‘lmoqda. So‘zlarni o‘rganish bilan bog‘liq muammolar tufayli mushtarak madaniyatga ega bo‘lgan, tarixi bir jamiyatlarning a’zolari umumiy qadriyatlarga emas, farqli jihatlarga ko‘proq e’tibor qaratishga majbur bo‘lmoqdalar.

O o harfi: Tajribada berilgan so‘zlar orasida 2-turdagi *oylar* so‘zi tarkibida /o/tovushi yarim lablangan, keng, orqa qator(*a-o* o‘rtasi) unlisi bo‘lib, IPA tizimiga ko‘ra /ɒ/ belgisi bilan ifodalanadi (Coşkun 2014: 32). Turkiyadagi adabiyotlarda bu tovush transkripsiyasi å belgisi bilan beriladi. 41 talaba bu tovushni to‘g‘ri o‘qigan.

Ii Harfi 3-turdagi *ICH* so‘zidagi unli old qator, tor unli /i/ tarzida o‘qilishi kerak edi. Lekin atigi 30 talaba bu so‘zni to‘g‘ri o‘qiy olgan. Qolganlar esa bu tovushni IPA tizimida /ɨ/ belgisi bilan ifodalangan tor, lablanmagan, orqa qator unlisi shaklida o‘qigan. 2-turda *ich* shaklida kichik harflar bilan keltirilganda 90 talaba to‘g‘ri o‘qiy olgan. Xatolikka yo‘l qo‘ygan talabalarning ko‘rsatgan sabab esa *ch* harf birikmasini ko‘rib ikkilanib qolganliklaridir.

Turkiya turkchasida bu tovush old qator, tor unlisi /i/ va orqa qator, tor unlisi /ı/ shaklida qo‘llaniladi. Aslida /ı/ tovushi eski turkiy til davridan beri mavjud. (Eraslan

2012: 65, Omonov 2016: 86). Talaba tomonidan *ICH* so‘zining xato o‘qilishi ham uning bu haqida ma’lumotga ega bo‘lganligi bilan bog‘liq. Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosidagi I i harflari talabalarning katta I va kichik i harflarining alohida ikki tovush shaklida qabul qilishlariga sabab bo‘lmoqda.

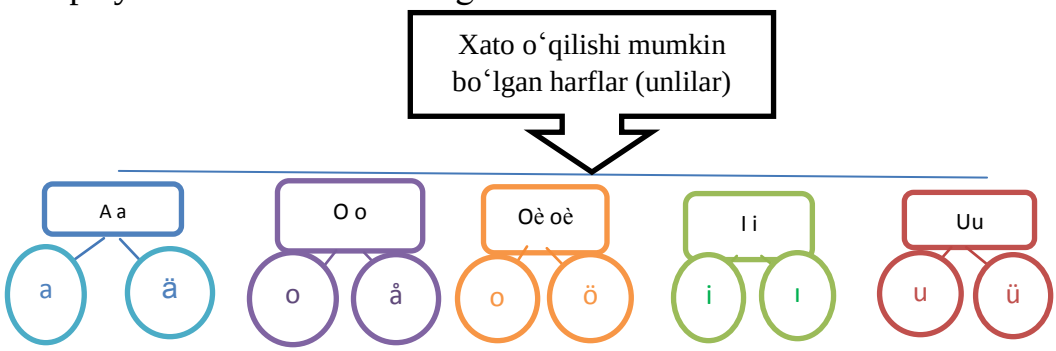
O‘ o‘ Harfi Bu harfning o‘qilishiga doir ko‘nikmalar 3-turdagi *boèl-* so‘zi yordamida tekshirildi. 15 talaba bu so‘zni 2 xil o‘qish mumkinligini aytishgan. Ya’ni, to‘g‘ri o‘qish darajasi ancha past. IPA tizimida /o/ tovushini ifodalagan yarim ochiq, orqa qator, lablangan unlini (masalan : *boèl-*: *Ona yurting omon **bo‘l**sa, rangi ro‘ying somon **bo‘l**mas*) va / ø / belgisi bilan ifodalangan (Coşkun 2014: 32) yarim ochiq, orqa qator, lablangan unlini (Masalan : *bo‘l-* : *Buni bolalarga **bo‘l**ib bering* / bo‘linganni bori yer) o‘zbek alifbosida bir harf aks ettirmoqda.

Bir harfning ikki tovushni ifodalashi ona tili o‘zbekcha bo‘lmagan talabalarning so‘zlarni to‘g‘ri o‘qishlarida xalaqit beruvchi omillardandir.

Uu Harfi. Bu harf o‘qilishi 3-turda joylashgan *un* so‘zi yordamida ko‘rib chiqildi.15 kishi u harfini ikki xil o‘qish mumkinligini aytishgan. IPA tizimiga asosan /u/ belgisi bilan ifodalangan yopiq, orqa qator, lablangan unli (Masalan: *Un bo‘lsa ovqat qilaman.*) va /y / bilan ifodalangan (Coşkun 2014: 32) yopiq, old qator, lablangan unli (Masalan: *unlilar imlosi*) uchun bir harfdan foydalanish ham xatoliklarga sabab bo‘lmoqda.

Turkiyada o‘zbek tili darslarida bu harflar transkripsiya alifbosi yordamida o‘rgatib kelinmoqda. Shunga qaramay, talabalar yangi so‘zga duch kelganlarida ikkilanib qolishmoqda.

To‘g‘ri o‘qish qiyin bo‘lgan bu harflarning ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan transkripsiyasi 4-rasmda ko‘rsatilgan.

O‘zbekchasi	vaqt	kalgan	boks	oylar	o‘qish	O‘zbek	ich	qizil	namuna	unli
Transkripsiyasi	vaqt	kälgä n	boks	åylär	oqış	Özbek	iç	qızil	nämunä	ünli

4-rasm. İkki tovushni ifodalagan harflarning (unlilarning) ta’limda transkripsiya alifbosi bilan ko‘rsatilishi

3. Til o‘rganishda undoshlarni ifodalovchi harflar bilan bog‘liq qiyinchiliklar

Undoshlarni ifodalovchi harflar orasida talabalar tomonidan eng ko‘p xato o‘qilishi mukin bo‘lgan harflarni quyida ko‘rib chiqamiz.

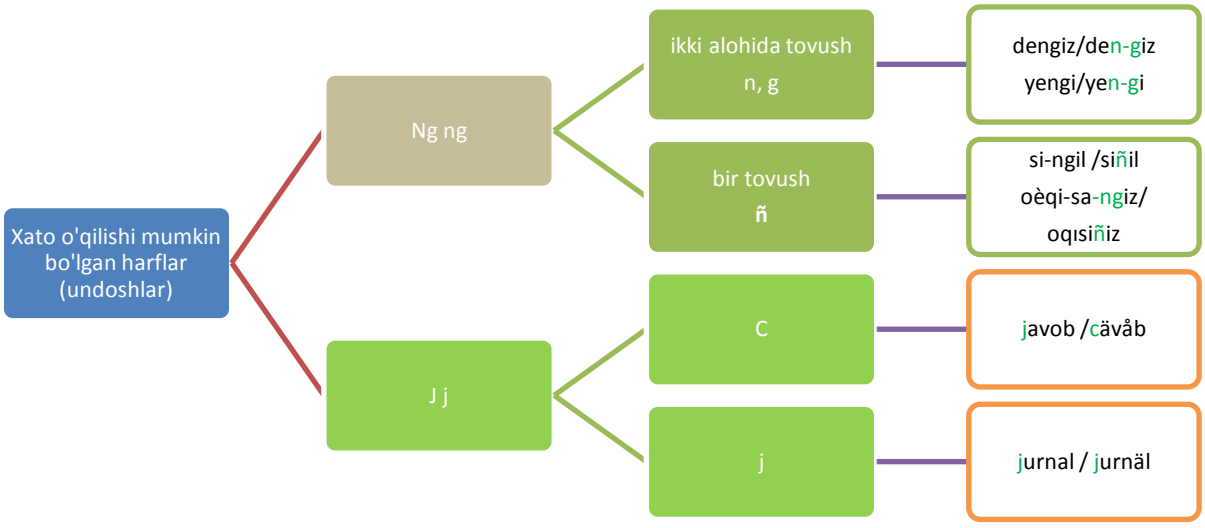
Ng ng harfi

Yangi so‘zini o‘rganayotganda *yan-gi* deb ikki bo‘g‘in va /n/, /g/ tovushlarini ikki alohida harf sifatida o‘qigan talaba *oèqisangiz* so‘zini ko‘rganida burun tovushini ifodalovchi *ng* harf birikmasini to‘g‘ri o‘qishga qiynaladi. 13 talaba bu so‘zda *ng* harf birikmasining bir tovushni ifodalashini to‘g‘ri anglagan. IPA tizimida / ŋ / belgisi bilan ko‘rsatilgan jarangli, sonor, til orqa undoshi o‘zbekcha bilan bir guruhga kiruvchi uyg‘ur tilida dengiz (de- ŋiz), yengi (ye- ŋi) kabi so‘zlarda saqlanib qolgan. Bu so‘zlarning o‘zbek tilida den-giz, yan-gi shaklida yozilishi kirill alifbosidan meros bo‘lib qolgan kamchiliklardan biri bo‘lishi mumkin. *Oèqisangiz* so ‘zining *o‘qi-sa-ngiz (o‘qi-sa- ŋiz)* shaklida emas, *o‘qi-san-giz* shaklida bo‘g‘inlarga ajratilish holatlari kuzatilayotganiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, yuqoridagi kamchilik lotin yozuvli o‘zbek alifbosida ham davom etishi mumkinligi ayon bo‘ladi . Ya’ni fe’lning shart mayli qo‘shimchasi va 2-shaxs –son qo‘shimchasi shakl jihatdan o‘zgarib, noto‘g‘ri tushunish holatlariga sabab bo‘lishi mumkin. Zero, gramatik tuzilishdagi buzilishlar tilning rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan ta’limiy tajriba asnosida /n/ va /g/ tovushlari yonma-yon kelgan *menga (man-ga), vatanga (va-tan-ga)* kabi so‘zlarning ham xato o‘qilishi ma’lum bo‘ldi. Ba’zi talabalar ikki tovushni bir tovush *ŋ* sifatida *me-ŋa, va-ta-ŋa* tarzida o‘qiganliklari kuzatildi.

Jj Harfi

Bu harfning o‘qilishiga oid ko‘nikmalar 4-turdagi *javob* so‘zi orqali tekshirildi. Turkiya turkchasida *cevap* shaklida qo‘llaniladigan bu so‘z kerakli nazariy bilimlarni egallagan talabalar tomonidan to‘g‘ri o‘qilishi kutilgan edi. Ammo faqatgina 12 kishi to‘g‘ri o‘qiy olgan. IPA tizimida /ʒ/ belgisi bilan ifodalangan jarangli, til-milk, til oldi undoshi va /dʒ/ belgisi bilan ifodalangan (Coşkun 2014: 38) jarangli, til oldi, til-milk qorishiq undoshi o‘zbek alifbosida bir harf ko‘rinishida yoziladi. Turkiya turkchasida esa j harfi /ʒ/ tovushini bildiradi. *Javob* so‘zini o‘qishda talabalarni chalg‘tuvchi omil ham ana shu ikki tovushning alifboda bir harf bilan berilishidir. Turkiya ta’lim tizimida bu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun so‘z tarkibida harflarning o‘qilishi 5-rasmda ko‘rsatilgan 2 belgi bilan ifodalanmoqda.

5-rasm. Ikki tovushni ifodalovchi harflar (undoshlar) transkripsiyasining berilishi

4.Takliflar

Turkiy tillar matematik aniqlikka asoslangan agglyutinativ tillar hisoblanadi. Turkiy tillardan biri bo‘lgan o‘zbek tili ham xuddi shunday xususiyatga ega. Hozirgi o‘zbek tili tarixiy chig‘atoy adabiy tilining davomi bo‘lib, rivojlantirilgan adabiy til sifatida aniq qoidalarini mukammallashtirishi kerak edi. Tilning ichki xususiyati bo‘lgan qalin (orqa qator) va ingichka (old qator) tovushlar moslashuvi qonunining buzilmasligi, aksincha, takomillashtirilishi imkoniyat darajasida turkchadan uzoqlashmasligiga, keyingi avlodlarning tildan bemalol foydalanishlariga, shu bilan birga boshqa turkiy tillardan uzoqlashib ketmasligiga xizmat qiladi. O‘zbek tilining o‘z qonuniyatlari doirasida yangi, qo‘llanilishi oson so‘zlarni yaratish borasida turkcha, o‘zbekcha so‘z yasash qoidalariga rioya qilinadigan til sifatida o‘z o‘rniga ega bo‘lishi ham davlatning kuch-qudrati, ham o‘zbek tilining obro‘si nuqtai nazaridan juda muhimdir. Alifbodagi *o‘, g‘, sh, ch, ng* harflarning ko‘pincha imlo qoidalari buzilishiga olib kelgani aniq (Abduraxmonova, Isroilov, Matlatipov 2018: 6). Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, tilning yanada buzilishiga va chalkashliklarga olib keladigan alifbo mustaqil O‘zbekistonga yarashmaydi.

Amaldagi alifbo isloh etiladigan bo‘lsa, albatta turkiy tilning boy unlilar tizimini aks ettirishi lozim bo‘ladi. Turkiy tillarning barchasida mavjud ü, ö, ı, ä tovushlari o‘zbek tilida e’tibordan chetda qolgan bo‘lib, yangi islohotlar davomida bu unlilar alifbodagi o‘rnini topishi kerak. Unlilarning alifboda ifodalanishi o‘zbek tiliga salbiy ta’sir ko‘rsatmaydi. Aksincha, til o‘rganishni osonlashtiradi va tildan foydalanuvchilarga qulaylik yaratadi.

Undoshlarni ifodalovchi harf birikmalari bir harfga o‘zgartirilishi mumkin. Ta’limiy tajriba asnosida berilgan *shoshil-* so‘zida harf birikmasining noto‘g‘ri o‘qilishi kuzatildi (Masalan: *shos-hil-*). Birinchi bo‘g‘inda sh harf birikmasini to‘g‘ri o‘qigan talaba ikkinchi bo‘g‘inda *s* va *h* harflari tarzida qabul qilgani sababli xatolikka yo‘l qo‘yadi. Bu holatni talabaning e’tiborsizligi va shu bilan birga alifbodagi chalkashlik sifatida izohlashimiz mumkin.

Shoshish, xushchaqchaq, ishchi, sharshara, achchiqtosh kabi so‘zlar o‘zbek tilini o‘rganuvchilar uchun qiyinchilik tug‘dirishi bilan birga yozish jarayonida klaviatura tugmalarining ortiqcha bosilishi, ya’ni ko‘p vaqt talab etishi bilan ham noqulaylikka sabab bo‘ladi . Hozirgi davrda vaqt oltinga teng degan hikmatli so‘z barcha sohalar uchun juda muhim bo‘lib, har bir daqiqaning qadriga yetishimiz kerak. Shu bois harf birikmalari masalasining iqtisodiy jihatlari ham e’tibordan chetda qolmasligi lozim. Kitoblarni nashr etishda harf birikmalari, tutuq belgisi bo‘lgan *o‘* va *g‘* harflari sahifalarning ko‘payishiga sabab bo‘ladi. Bu esa ortiqcha harajat deganidir.

O‘zbek tili ilmiy til sifatida kelgusi avlodlarga fizika, tibbiyot, kimyo kabi fanlarni o‘rgatishga xizmat qilishi kerak. Alifbodagi *o‘g‘uz, so‘z, to‘g‘ri* kabi so‘zlarning yozilishida ko‘rishimiz mumkin bo‘lgan bir necha tutuq belgisining ishlatilish holatlari yozishdan sovutadi va bolalarning bilim olishlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Alifbo sodda, til turli chalkashliklardan xoli bo‘lsagina fikrni yozuvda ifodalash malakasi oshadi.

Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi isloh etiladigan bo‘lsa, Abdurauf Fitrat tomonidan 1927- yilda yozilgan “İmlo Konferensiyasi Munosabati Bilan” sarlavhali maqolada ilgari surilgan fikrlarga asoslanib ish ko‘rish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Xulosa

Turkiyadagi universitetlarda o‘zbek tili ta’limi jarayonida lotin yozuvli o‘zbek alifbosi bilan bog‘liq qiyinchiliklar ta’lim tajribasi metodi yordamida ko‘rib chiqildi. Maqolada bu metod ta’lim jarayonida talabalarning tilga oid nazariy bilimlarini qanday o‘zlashtirganliklarini kuzatish va bu jarayon bosqichlarini shakllantirish maqsadida amalga oshirilgan tadqiqot usuli sifatida tadbiq etildi.

Ta’lim tajribasi mobaynida o‘quv bo‘limlari rejalashtirildi, o‘quv jarayoni amalga oshirildi, ma’lumotlar to‘plandi va o‘rganish jarayonining ijtimoiy va individual unsurlari tahlil etildi. Talabaning boshlang‘ich bilimlariga asoslanib 1-o‘quv bo‘limi va 2-o‘quv bo‘limi bosqichlarida egallangan yangi bilimlar doirasida taxminlarning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligi aniqlandi. Talaba nima o‘rgandi degan savolga javob topildi.

Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, ta’lim jarayonida kutilgan natijaga erishilmaganlikning sababi lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi bilan bog‘liq chalkashliklardir. Tajriba avvalidagi taxminlarning noto‘g‘ri chiqishi o‘zbek tili ta’limida samaradorlik past deganidir. Shu sababli bu tajriba natijalarini maqola tarzida ma’lum qilish maqsadga muvofiq deb topildi. Lotin yozuvli o‘zbek alifbosini isloh etishda mazkur o‘quv tajribasi natijasida bildirilgan fikrlarni inobatga olish foydadan xoli bo‘lmaydi.

Lotin yozuvli o‘zbek alifbosini isloh etish jarayonida hozirgi alifboda mavjud bo‘lmagan ü, ö, ı, ä unlilarining ifodalanishiga e’tibor qaratish, undosh tovushlarni ifodalovchi harf birikmalari va tutuq belgisi kabi unsurlardan voz kechish kerak bo‘ladi. Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, Abdurauf Fitratning mavzuga oid maqolalarining (Avcı 1997: 7-22, Fitrat 1927: 2) yaxshi manba sifatida o‘rganilishi maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar

Abduraxmonova, N. va Isroilov, J va Matlatipov, S. (2018) O‘zbek tili lotin alifbosi uchun klaviatura yoki “unicode” masalasi, *Til ve Edebiyot Ta’limi*, 6. Son, 6-8. Bat

Avcı, Y. (1997) Fitrat’in Hayati ve Ilk Devir Özbekçedeki Dil Bilgisi Terimlerinin Günümüz Özbek ve Türkiye Türkçesindekilerle Karşilaştirilmasi, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi* 22. Sayı 7Türk 7-22

Eraslan, K. (2012) *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu yayınları

Omonov, Q. (2016). *Uzbek Hujjatchiligining Asoslari: Yuzaga kelishi va tarixiy takomili.* Toshkant: davlat sharqshunosliq instituti.

Czarnocha, B., & Maj, B. (2008). A teaching experiment. In B. Czarnocha (Ed.), *Handbook of mathematics teaching research -a tool for teachers- researchers* (pp. 47–58). Poland: University of Reszów.

Coşkun, M. V. (2014). *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu yayınları

Tekin, F. (2008). Özbek Türkçesinin Latin Alfabesi Esasindaki İmlasi Üzerine, *Turkish Studies* International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6 s. 604-616.

Fıtrat, A. (1927) İmla Konferensiyesi Münasebeti Bilen *Maarif ve oqutguçi*, Nu:3 Taşkent.

УДК 811

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВА И ОСОБЕННОСТИ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Г.ТУКАЯ

А.М. Харисова
студентка 5 курса ФГАОУ ВО «ЕИ КФУ»
*Научный руководитель – **А.С.Хайруллина***
канд. филол. наук, доцент кафедры
татарской филологии ФГАОУ ВО «ЕИ КФУ»
(г. Елабуга, Татарстан)

***Аннотация**: Употребление заимствованных слов – проблема, вокруг которой никогда не утихают споры. Не всегда слова иноязычного происхождения приживаются в нашем языке. В работе характеризуются пути и причины проникновения заимствованных слов в состав произведений Г.Тукая, показывается их употребление в различных его стихотворениях. Словарные статьи содержат широкую информацию: в них раскрывается значение слова, его происхождение, в ряде случаев приводится культурно-исторические комментарии.*

***Ключевые слова**: татарский язык, Тукай, заимствования слов, татарский литературный язык.*

BORROWED WORDS AND FEATURES OF THEIR USE IN WORKS OF G. TUKAY

***Abstract**: The use of borrowed words is a problem around which disputes never subside. Words of fore gin origin do not always take root in our language. The paper describes the ways and reasons for the penetration of borrowed words into the composition of G. Tukai's works, shows their use in various of his poems. Dictionary articles contain a wide range of information: they reveal the meaning of the word, its origin, and in some cases provide cultural and historical comments.*

***Keywords**: Tatar language, Tukay, borrowing the words of the Tatar literary language.*

В татарском литературном языке большинство заимствований происходили из арабо-персидских языков. По семантико-тематическим группам эти слова классифицируются учеными – Ш.А.Рамазановым, К.С. Сабировым, М. И. Махмутовым и др.

Ш.А.Рамазанов выделяет шесть групп арабо-персидских заимствований, используемых в татарском литературном языке в конце XIX-начале XX века:

1) религиозная лексика;

2) лексика, связанная с педагогической деятельностью;

МАЗМУНЫ
I БӨЛИМ
МАҚАЛАЛАР
I СЕКЦИЯ
ФОЛЬКЛОРТАНЫЎ

Алламбергенов К., Алламбергенова Г. Историко-фольклорная типология родословной-генеалогии происхождения Едиге в каракалпакской и ногайской версиях дастана «Едиге»..... **3**
Юсупова Н.М., Юсупов А.Ф., Фольклорные образы-символы как основа матрицы символизации в татарской поэзии..... **10**
Рогачев В.И., Мингазова Л.И. Ч. Айтматов: мифологическая картина мира как фактор литературного развития читателя..... **15**
Қорғанбеков Б.С., Габидуллина Ф.И., «Алпамыс батырдың» казақ және карақалпақ нұсқалары..... **20**
Валиева М.Р., Башкирские архетипы, мифонимы, мифологемы..... **27**
Палымбетов К. С., Дастан, жырау, мастерство (на примере варианта в исполнении Есемуратом жырау каракалпакского народного дастана «Коблан»)..... **31**
Сабирова Н.Э., Хоразм халфачилик анъаналарининг тадрижий тараққиёти..... **36**
Баўатдинова С.Ж., «Ақсүңгүл»диң халық қосығына айланыў тәрийпи..... **42**
Әмирлан С. Е., Қарақалпақ балалар фольклорында саўықламалар... **46**
Бекчанова С. Б., «Әдалатлы пәрман» нақлининг ғоявий бадиий хусусиятлари..... **51**
Алламбергенова Н. Г., Барчин образининг қиёсий таҳлили («Алпомиш» достонининг ўзбек ва қорақалпоқ вариантлари асосида)..... **54**
Турганов Б. Қ. Қарақалпақ халық дәстанларында әскерий қурал-жарақ түрлериниң сәўлелениўи..... **59**
Есебаев М. Халық дәстанларының тарийхый дереклери, ғайры тәбиий образлардың дәстан сюжетинде көркем сәўлелениўи..... **64**
Кеңесбаева Ш.К.«Шәрияр» дәстанының дөрелиў дәўири, генезиси ҳәм жанрлық өзгешеликлери ҳаққында..... **67**

II СЕКЦИЯ
ӘДЕБИЯТТАНЫЎ

Рақымжан Тұрысбек. Абай дүниетанымы: ұлттық мұрат пен мүдде(Хакім Абайдың «Қара сөздеріндегі» адам мұраты мен өмірлік ұстаным мәні) **71**
Бекбергенова М. Д. К проблеме типологии каракалпакской прозы XX века..... **83**
Каюмова Г.Ф. Мифологические образы в татарской детской

литературе..... **88**
Гайнуллина Г.Р. Трансформация философии смерти в военных рассказах Амирхана Еники..... **91**
Гасимова Г.Н., Ф.И.Габидуллина. Экологический воспитательный потенциал романа Г. Баширова “Семь родников” (“Жидегән Чишмә”)..... **95**
Пертаева Э. К. Зар заман поэзиясының зерттелу тарихы..... **99**
Пертаева Э. К. Абай дәуіріндегі қазақ сатирасы..... **105**
Наумова А. А., Ф.И. Габидуллина. Образ выдающихся личностей в современной татарской гражданской лирике..... **111**
Бекбергенова З. У. Қарақалпақ романларының ғәрезсизлик жылларында изертлениўи (Күнделикли газеталар мысалында) **115**
Матякупов С. Г. Гулжамол Асқарова шериятида муножот..... **119**
Ҳамроева О. Ж. Мумтоз қофияга оид бадиий санъатлар тадқиқи..... **123**
Балтаева И.Т., Олимова М.К. Ўзбек адабиёти ривожида ташқи анъаналарнинг ўрни..... **127**
Сапаева Ф. Д. Шеърий таржимада радифни акс эттириш..... **132**
Сапаева Ф. Д., Ережепова Д. Замонавий таълимда ўзбек тили дарсларида адабий ўқишни ташкил қилиш..... **136**
Мамбетов К. П. Образ женщины в поэме «Тумарис» И. Юсупова **143**
Алдашева Ш. Ж. Поэтик шакллар ранг- баранглиги..... **148**
Мамбетназарова Р. К. Изучение трудов русских путешественников в научных исследованиях М.Нурмухамедова..... **153**
Матимов К. Г. Қарақалпақ әдебиятында импровизация дәстүри..... **157**
Ayımbetova Z.M. I.Yusupov liro-epikalıq poemalarınıń kompoziciyalıq ózgeshelikleri..... **160**

III СЕКЦИЯ
ТИЛ БИЛИМИ

Raile Kashgari. O‘zbek tili ta’limida lotin yozuvli o‘zbek alifbosi bilan bog‘liq muammolar: Turkiya misolida tahlil va takliflar..... **165**
Харисова А.М., Хайруллина А.М., Заимствованные слова и особенности их употребления в произведениях Г.Тукая..... **175**
Пирниязова А.Қ., Қарақалпақ тили фразеографиясы мәселесине..... **179**
Юлдашева Ш.Ш. Лингвистик шарҳ матн устида ишлашнинг муҳим босқичларидан бири сифатида..... **183**
Маҳкамова Д.Н. Модернизациялашув лингвистик ҳодиса сифатида..... **197**
Юсупова Б.Т. Қарақалпақ халық ертеклери тилиндеги фразеологизмлер..... **192**
Юсупова Б.Т.Фольклор фразеологиясы: терме толғаўлар тилиндеги фразеологизмлер..... **195**
Қурбанов М. Д. Қарақалпақ тилиндеги антропонимлердиң ойконимлерге өтиўи мәселеси..... **198**

Kdirbaeva G., Bekturdieva S., Agreement expressions in group discussion activities at listening and speaking classes..... 202
Турабаева Н.А., Кочкарова С.А. Окказионализмы в произведениях С.Щедрина..... 206
Турабаева Н.А., Абдиганиев Н.К. Прецедентные феномены каракалпакской культуры как составляющие языковой картины мира..... 210
Жалилов С., Шарипова Г. Давлат тили ҳақидаги қонун ва тил имкониятларидан фойдаланиш масаласига доир..... 214
Искендерова Е. К. Қарақалпақ дәстанлардағы «ат»зооними..... 218
Мамбетмуратова М. Т. Қарақалпақ лексикографиясындағы еки тиллик аўдарма сөзликлердиң дүзилиў принциплери..... 223

IV СЕКЦИЯ
ТҮРКИЙ ХАЛЫҚЛАР КОНТЕКСТИНДЕ ӘДЕБИЯТ ҲӘМ ФОЛЬКЛОР

Қобланов Ж.Т. Фольклорлық мұралардағы мифтік негіздер..... 228
Торткүлбаева.Т. Абай шығармашылығының қарақалпақ әдебиетімен байланысы..... 231
Амиркулова З. М. Отражение национального героического движения в изображении исторического образа «Нур курбаши» 237
Баўатдинова С. Ж., Халық шайыры А. Дабыловтың әдебий дәстүри..... 240
Ктайбекова З. К. Қарақалпақ гүрриңлеринде метафора ҳәм символ..... 244

V СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯ ТАРАЎЫНДА ӘҲМИЙЕТЛИ ИЗЕРТЛЕЎЛЕРДИ ОҚЫТЫЎ ҲӘМ ҮЙРЕНИЎ МЕТОДИКАСЫ

Кененбаев Е.Т. Кардинальные изменения функций письменной коммуникации с появлением интернета..... 249
БайқабыловУ.А. Қазақ тілін оқытуда заманауи технологиялардан пайдалану мүмкіндіктері..... 254
Халиуллина Я.Ф. А.С.Хайруллина. Использования игровых форм во внеклассных занятиях..... 258
Бекбергенова Н.Д. Әдебият сабағында заман инновацион технологиялардан пайдаланыў мәселелери..... 261

II БӨЛИМ
ТЕЗИСЛЕР
I СЕКЦИЯ
ФОЛЬКЛОРТАНЫЎ

Алламбергенов Ҳ.К. Туркий халқлар фольклорида жезтирноқ тимсоли..... **266**
Қанаатов Е.Е. Оралтаўдан оралып, Атыраўдан айланған қарақалпақлар..... **269**
Өтепбергенова Г.Ө. «Юсуп-Ахмет» дәстанының изертлениўи..... **272**
Өтепбергенова Г.Ө. «Юсуп-Ахмет» дәстанының образлар системасы ҳәм көркемлик өзгешелиги..... **274**

II СЕКЦИЯ
ӘДЕБИЯТТАНЫЎ

Embergenova M.A., Jandullaeva A.S. Qaraqalpaq ádebiyatında anekdot janrı..... **277**
Eshmatova Y.B. Аёллар образи ва руҳиятининг ўрганилиш тарихи... **279**
Утамбетова А.Ж. Бердақ дөретиўшилигинде тарийхый-эпикалық шығармалардың қәлиплесиўи..... **283**
Бекбергенова А.У. А.Әлиевтиң гүрриңлери М.Нурмухамедов изертлеўлеринде..... **285**
Камалова Д.Э. Алпысбай Султанов новеллалары..... **289**
Qudanova Z.S. Hoyim Bo‘tayevning “Hisomiddin Al-Yog‘iy” hikoyasida tarixiy haqiqat va badiiy mahorat..... **293**

III СЕКЦИЯ
ТИЛ БИЛИМИ

Allanazarov E. Qaraqalpaq tilinde kóp mánili sózlerdiń lingvopoetikası..... **296**
Embergenova M. A., Baltabaeva S.M. Kórkem shıǵarma hám sabaqlıqlarda kóp mánili sózlerdiń stillik qollanılıwı..... **298**
Оразымбетова Э.Ш. Қарақалпақ тил билиминде компьютер лингвистикасынан пайдаланыўдың әхмийетлилиги..... **301**
Kdirbaeva G., Dauletbaeva M. Language features of newspaper headlines in the telegraph and erkin karakalpakstan..... **304**
Турабаева З.А., Заримбетов А.А. Вопрос о многозначности фразеологических единиц в аспекте билингвизма..... **308**
Турабаева Н.А. Хайбуллаева М. К вопросу изучения фразеологизмов русского языка в национальной аудитории (на материале узбекского языка) **310**
Бекниязов Б.К. Соматикалық фразеологизмлердиң қазақ тил билиминде изертлениўи..... **314**

IV СЕКЦИЯ
ФИЛОЛГИЯ ТАРАЎЫНДА ӘҲМИЙЕТЛИ ИЗЕРТЛЕЎЛЕРДИ ОҚЫТЫЎ ҲӘМ ҮЙРЕНИЎ МЕТОДИКАСЫ

Йўлдошев Р.А. Миржалолова Л. Она тили дарсларида ўйинли иш усулларини ташкил этиш масалалари..... 317
Tajetdinova S.M., Chapaeva D. Ayimxan Shamuratova dóretiwshiliginiń qosıq atqarıwshılıǵı janırında talantlı jaslardı jetilistiriwdegi áhmiyeti..... 320
Султанова А. Ўзбек тили дарсларида грамматик материалларни ўрганишнинг лингвистик асослари..... 322
Мырзабекова Г. Баслаўыш класс оқыўшыларына «Әтирапымыздағы әлем» сабағы арқалы тәбият сүйиўшиликти үйретиў..... 324
Төрениязова З.С. Шет тиллерин үйретиўде хабар технологияларынан пайдаланыўдың әҳмийетлилиги..... 326

III БӨЛИМ
ЖАС АЛЫМЛАР МИНБЕРИ

Мәтібаева Э.Қ. Жазушы және дүниетаным (Д.Досжан шығармашылығы негізінде) 329
Jaqsılıqova A.S. Gúlaysha Esemuratova-qaraqalpaq hayal-qızlarınıń maqtanıshı..... 336
Тилеўмуратова Г. Т. Академиялық лицейлерде технологиялық жантасыўға тийкарланып сабақ өтиў усыллары..... 339
Алламбергенов К., Тилеўмуратова Г. Т. Қарақалпақ әдебиятын дәўирлестирип үйрениў мәселелери..... 347
Мадиярова Қ.О. М.Нызановтың «Душпан» романында символико-метафоралық образлар..... 349
Алламбергенов К., Мадиярова Қ.О. А.Әбдиевтиң «Жин-жыпырлар уясы» романында шеберлик мәселеси..... 353
Abdurahmonova M. A. Ahmad A’zamning “Ro‘yo yoxud G‘ulistonga safar” romanida ramz poetikasi..... 355
Камалов А.У. Эркин Воҳидов шеъриятида ҳаётий ҳақиқат ва бадиий маҳорат..... 359
Sársenbaev Q.J., A.Abdiev. «Góruǵlı» dástanında feyil frazeologizmlerdiń semantikası..... 361
Jolımbetova Sh., E.Allanazarov. "Er Qosay"dástanindaǵı frazeologizmler..... 365
Bisenbekova Q. A. Kórkem shıǵarmanıń tili hám onı oqıtıw usılları..... 368
Bisenbekova Q. A. Alpısbay Sultanov shıǵarmalarınıń kórkemlik tili (frazeologizmlerdiń qollanılıwı) 371
Jamalova U.Q. Máten Seytniyazov dóretiwshiligin oqıtıw(Anaforalardıń qollanılıwı)..... 376
Azatova J.A. Keńesbay Karimov dóretiwshiligin oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar..... 378

Azatova J.A. Keńesbay Karimov shıǵarmalarında watan teması..... **380**
Biysenbaev Q.Tólepbergen Qayıpbergenovtiń “Tánha ózìme málim sır” povestiniń syujetiniń real turmısqa sáykesligi haqqında..... **383**
Kuliyeva Z. Gúlaysha Esemuratovanıń dóretiwshiligin oqıtıw metodikası (antonimler mısalında) **384**
Rametova D. G.Shamuratovanıń poeziyasında lirikalıq qaharmannıń ishki ruwxiy keshirmeleri..... **387**
Rametova D. G.Shamuratova poeziyasında marsiya janrı..... **390**
Куандыкова Б. Т.Мәтмуратов лирикасында тәбият көринисиниң сәўлелениўи..... **393**
Куандыкова Б. С.Мәжитовтың «Төрт мәўсим» қосығын оқытыў..... **396**
Ктайбекова З., Айтмуратова Е. Ж.Аймурзаев дөретиўшилигин оқытыў методикасы..... **399**
Ктайбекова З., Жумағалиева С. К.Рахмановтың «Кардағы из» поэмасын оқытыў методикасы..... **403**
Полатбаева М. Ш.Аяпов лирикасында көркем образ дөретиў шеберлиги..... **406**
Полатбаева М. «Алпамыс» дәстанында қаҳарманлық образдың сәўлелениўи..... **410**
Сағындықова Н.Қ., И.Юсупов поэзиясының өзгешелиги..... **414**
Kúlenova G., Z.Ktaybekova. S.Nietullaev poeziyasında watan temasınıń jırlanıwı..... **416**
Djanabergenova A., M.Qurbanov. Qaraqalpaq tilinde egizeklerge tiyisli atlardıń qoyılıw ózgesheligi..... **419**
Otarbaeva F.M. Á.Ótepbergenovtiń poeziyasında doslıq temasınıń sáwleleniwi..... **422**
Baxshullayeva A., Sapayeva F. Chingiz Aytmatov asarlarida davr va inson muammosi..... **423**
Baxshullayeva A., Sapayeva F. Muhammad Yusuf she’rlarining badiiy talqini..... **426**
Berdibaeva Z.J. Qaraqalpaq tilinde laqaplardıń jasalıwı..... **429**
Berdibaeva G.J. Baslawısh klasta atlıq sóz shaqabınıń jasalıwın oqıtıwdıń ayırım máseleleri..... **431**

АВТОРЛАР ҲАҚҚЫНДА МАҒЛЫУМАТ

1.Алламбергенов К.-филолгия илимлериниң докторы, профессор, Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлықтың лауреаты. Әжинияз атындағы НМПИ қарақалпақ әдебияты кафедрасы баслығы.

2.Рақымжан Тұрысбек- филология ғылымдарының докторы, профессор. Қазақстан Республикасы, Нурсултан қаласы Л.Н.Гумилев атындағы Евраазия миллий университети.

3. Рогачев В.И-доктор филологических наук, профессор кафедры литературы и методики обучения литературе МГПИ им. М. Е. Евсевьева. Мордовия, Саранск

4.Мингазова Л.И.-доктор филологических наук, профессор кафедры татарской литературы ИФМК КФУ Татарстан, Казань.

5. Валиева М.Р.-кандидат филологических наук, научный сотрудник Ордена Знак Почета Института истории, языка и литературы УФИЦ РАН. Башкортостан, УФА.

6. Раиле Кашгари- Филология фанлари доктори, доцент. Стамбул университети адабиёт факултети ҳазирги туркий тиллар ва адабиётлари болими. Стамбул, Туркия.

7. Қобланов Ж.Т.-Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университетінің профессоры, Ақтау қаласы, Қазақстан Республикасы.

8. Юсупова Н.М.- доктор филологических наук, доцент кафедры татарской литературы Института филологии и межкультурной коммуникации Казанского федерального университета.

9. **Юсупов А.Ф.** – кандидат филологических наук, доцент кафедры татарского языкознания Института филологии и межкультурной коммуникации Казанского федерального университета.

10. Габидуллина Ф.И.- кандидат филологических наук, доцент кафедра татарской филологии Елабужский институт (филиал) КФУ.

11. Хайруллина А.С- кандидат филологических наук, доцент Елабужский институт Казанского федерального университета.

12. Каюмова Г.Ф.- Кандидат филологических наук, доцент кафедры татарской литературы. Казанский федеральный университет.Казань, Россия

13. Гайнуллина Г.Р.-Кандидат филологических наук, доцент кафедры татарской литературы КФУ. Казань, Россия.

14.Бекбергенова М.Д.-филология илимлериниң кандидаты, доцент. Әжинияз атындағы НМПИ қарақалпақ әдебияты кафедрасы.

15.Палымбетов К.С.- филология илимлериниң кандидаты, доцент. Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў хизметкерлерин қайта таярлаў ҳәм олардың қәнигелигин арттырыў аймақлық орайы.

16. Пирниязова А.К.-филология илимлериниң кандидаты, доцент. Әжинияз атындағы НМПИ қарақалпақ тили кафедрасы.

17. Бекбергенова З.У.- филология илимлериниң докторы, ӨзРИАКб Қарақалпақ гуманитар илимлер илим-изертлеў институты.

18. Ҳамроева О. Ж. -ТошДЎТАУ, филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
19. Сапаева Ф.Д. – Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти доценти, филология фанлари бўйича фалсафа доктори.
20.Т.Торткүлбаева-ф.ғ.д,. (PhD). Әжинияз атындағы Нөкіс мемлекеттік педагогикалық институты, Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы.
21. Эшматова Ю.Б.-Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат озбек тили ва адабиёти университети катта уқитувчиси.
22.Kdirbaeva G- филология илимлери бойынша философия докторы (PhD) Әжинияз атындағы НМПИ, англичан тили ҳәм әдебияты кафедрасы доценти.
23.Балтаева И.Т.-Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети “Ўзбек ва чет тиллари ”кафедраси доценти,филология фанлари номзоди.
24.Сабирова Э.Н.- (PhD) Хоразм ВХТХҚТМОҲМ.
25.Allanazarov E- filologiya ilimleri kandidatı, NMPI Qaraqalpaq tili kafedrası baslıǵı
26. Йўлдошев Р.А.- п.ф.н., ЎзбекистонРеспубликасида хизмат кўрсатган халқ таълими ходими**;**
27.Миржалолова Л.- п.ф.н., доцент
28.Баўатдинова С. Ж.- филология илимлериниң кандидаты. Әжинияз атындағы НМПИ, қарақалпақ әдебияты кафедрасы оқытыўшысы.
29.Матякупов С. Г.- Филология фанлар номзоди, доцент. Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти ўзбек адабиёти кафедраси мудири,
30.Ҳамроева О. Ж.-ТошДЎТАУ, филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
31.Алдашева Ш. Ж.-Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти ўзбек адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси, ф.ф.д.(PhD)
32.Хайруллина А.С.-канд. филол. наук, доцент кафедры татарской филологии ФГАОУ ВО «ЕИ КФУ» (г. Елабуга, Татарстан)
33. Харисова А.М.- Елабужский институт Казанского федерального университета. Студент.
34.Юлдашева Ш. Ш.- Педагогика фанлари номзоди, доцент Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ, Нукус шаҳри, Қорақалпоғистон
35.Маҳкамова Д.Н.-Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети(ТошДЎТАУ)ўқитувчиси,Тошкент
36.Юсупова Б. Т.-Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты Қарақалпақ тили кафедрасының үлкен оқытыўшысы
37.Қурбанов М.Д.- Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты Қарақалпақ тили кафедрасының үлкен оқытыўшысы
38. **Алламбергенов Ҳ. К.-** Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти ўзбек адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси, ф.ф.д.(PhD)
39.**Турабаева Н.А.-** Филология илимлери кандадаты.Әжинияз атындағы НМПИ, рус тили ҳәм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
40. Жалилов С.- Нукус ДПИ ўзбек тили кафедраси катта ўқитувчиси

41**. Бекбергенова Н.Д**.-Нөкис қалалық билимлендириў бөлимине қараслы №19 санлы мектептиң рус тили ҳәм әдебияты оқытыўшысы.
42.Амиркулова З. М.-Термезский Государственный Университет, Кафедра начального обучения, преподаватель, Узбекистан
43.Кененбаев Е.Т.-преподаватель, кафедра русского языка и литературы,Чирчикский государственный педагогический институт
44.Байқабылов У.А.-Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институтының аға оқытушысы.
45.Embergenova M. A. -Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı, qaraqalpaq tili kafedrasi docenti, filologiya ilimleriniń kandidatı
45.Султанова А.-п.ф.ф.д (PhD).,Нукус ДПИ катта ўқитувчиси
46. Наумова А.А.- Елабужский институт Казанского федерального университета. Студент.
47. Мәтібаева, Э.Қ. – 2 курс магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана, Қазақстан.
48.Гасимова Г.Н.- Елабужский институт (филиал) КФУ. Студент.

Әжинияз атындағы НМПИ редакция-баспа бөлими
Әжинияз атындағы НМПИ баспаханасында басылған. 2020-ж.
Форматы 60х84 Көлеми 28,1 б.т.
230105, Нөкис қаласы, Билимлилер гүзары, 20-үй. Реестр №11-3084